

Kun. Jurgio Pabrėžos, žymaus gamtininko – botaniko, mirties 80 metų sukaktuvėms paminėti.

Kunigas Jurgis Pabrėža.

(1771 — 1849).

Jurgis, Jono sūnus, Pabrėža gimė 1771 metų sausio mėn. 15 dieną Večių kaime, Lenkimų parapijoje, netoli Simano Daukanto tėviškės.

Jurgis Pabrėža mokėsi Kretingos gimnazijoje, Vilniaus universitete ir Varnių Kunigų Seminarijoje; 1796 metais baigė seminarijos mokslus, ir tais pačiais metais buvo išvestas kunigu.

Turėdamas gerą iškalbą, kun. Pabrėža įgarsėjo savo gražiais pamokslais, kuriuos skelbė įvairiose vietose, buvo nukeliavęs net už Kuršių įlankos pas Prūsų lietuvius, kuriems skelbė Dievo žodį.

Daugelį metų būdamas vikaru kun. Jurgis Pabrėža, prarado sveikatą, todėl 1812 metais pateko į Kartenos altariją; Kartenoje gyveno ketverius metus, uoliai ėjo kunigo pareigas ir darbavosi žmonių labui. Vieną kartą Kartenos parapijietis jį išvežė savo arkliais pas ligonį. Reikėjo važiuoti per Miniją. Tiltu nebuvo, tik pluostas (keltas). Važiuojant pluostu per upę, nutrūko lynas, ir juos vanduo nešė nuo ryto iki vakaro. Mirties pavojuje būdamas, kun. Pabrėža pasižadėjo Dievui įstoti į Kretingos vienuolyną, ką ir įvykdė 1816 metais.

Ir į vienuolyną patekęs kun. Ambraziejus Pabrėža (tapęs vienuoliu tretininku pasivadino kitu vardu), neturėjo atilsio, nes buvo Kretingos mokyklos mokytoju, Dievo žodžio skelbėju ir išpažinčių kasdien klausė ilgas valandas.

Žmonės jo pamokslų didžiai atsidedę klausėsi ir jais naudojosi; net jo pasirodymas žmones gerai veikdavo, nes buvo jų šventu laikomas.

Begalo buvo darbštus, niekuomet atliekamo laiko neturėjo: tiesiogės kunigo pareigas atlikęs, rašė ir rašė. Norėdamas ir po savo mirties žmones mokyti ir vesti į išganymą parašęs yra šias knygas:

1. „Pamokslaj Dwasiško łaboj pažiteczny“.
2. „Pamokslaj apei septinis Sakramentus“
3. „Pamokslos arba eits apraszims wisokiu bajsibiu grieka neczystatas“.
4. „Pamokslaj wayringosy matezyosy at roźniu wyjtu ir wajrinsy laikusy sakity“
5. „Pamokslaj ir katekizmaj“
6. „Kozonej at nekuriu Nedielesdyjnu ir szuźgntiu“

7. „Kninga tōrenti dawicy Kozonius at nekuriu niediedyju ir at labaj daug szwieżyn, teipogi wayringusi atsyeimusi, kaipu pri nebasztyku ir t. t.“

8. „Rekōlekcyjys Dwasyszskas i tris dyjnas padalytas ir t. t.“

9. „Parkratimas sanžinės“.

Be čia išvardytų, dar ir daugiau kun. Ambraziejus Pabrėža yra parašęs dvasinio turinio knygų.

Vilniaus universitete kun. Pabrėža studijavo istoriją, anatomiją, botaniką, chemiją, chirurgiją, fiziką, gamtą, teologiją ir egzegezą. Iš to matyti, kad jį ypač domina gamtos mokslai ir medicina. Universitetas sugebėjo iškiepyti į jo širdį norą studijuoti ir savo mokslu patarnauti žmonėms, todėl pasiryžo ištirti savo gimtojo kampelio augalus.

Kun. Pabrėža augalus tyrinėjo ypač dėl to, kad matė juose gydomąsias galias; suprasedamas įvairių žolių veiksmus, rūpinosi nurodyti pigiai gaunamus iš žolių vaistus.

Vienais metais jo gimtame kampely, Večių kaime ir kituose vietose, išigalėjo biauři kažkokia vidurių liga (turbūt kruvinoji). Žmonės pakvietė kun. Pabrėžą iš Kretingos atvažiuoti pas juos; jis atvyko į Večius pas savo brolių ir rūpinosi savo žemaičius pagydyti. Sako, pasikvietęs kaimynų, nusivedęs juos į laukus ir pievas ir tenai nurodinėjęs jiems naudingas žoles ir jų šaknis, kartu rinkę jas, o paskui tuos augalus virinęs ir davęs sergantiesiems. Žmonės džiaugėsi susilaukę sėkmingos pagalbos.

Kun. Ambraziejus Pabrėža norėjo, kad žemaičiai pažintų savo krašto augmenis ir rinktų savo reikalams naudingus, o žalingų saugotųsi. Tuo tikslu jis studijuoja ir pertaiso seną „Žolinyčią“ (Zielnik), Syrenijaus parengtą; tą savo veiklą parašė Kartenoj 1814 met. ir pavadino: „Skutki lekarskie niektōrych rošlin i sposob używania tychże rošlin w różnych chorobach, wyjęte z Symona Syreniusza, doktora Akad. Krak.“

Perdirbdamas senesniųjų botanikų nomenklatūrą (pavadinimų rinkinį) į Linniejaus nomenklatūrą, kaip naujaują, kun. Ambraziejus Pabrėža parašė orientuotis specialų sistematišką žodyną „Nomenclator Botanicus seu comparatio veteris Botanicae ad nomina Botanicae systematicae“. Daugiausia yra dirbęs savo gyvenime rinkdamas, pažymėdamas ir sudėdamas pagal Linniejaus sistemą žemaičių augalų herbarijų (žolyną) ir kartu apdirbdamas žemaitiškų pavadinimus, žemaitiškai rašydamas augalų pavadinimų žodyną.

Daug paliktų rankraščių. — čia visiškai pabaigtų, čia tik palaidų pažymėjimų. — rodo kun. Pabrėžą nuolat dirbant, sudarant žemaičių kalba moksliskus botanikos terminus, nurodant tiek žemaičių floros (augalų), tiek medicinos augmenų veisles ir skirtis.

Tas sunkus jo darbas nenuėjo niekais, bet buvo sunaudotas p. P. Matulionio, kurs 1904 m. išleido „Słownik botaniczny litewsko—ruskopolski“. Tartum komentaru (paaiškinimu) kun. Pabrėžos to sunkaus darbo yra jo paties ranka lenkiškai rašytas rankraštis, šitaip pavadintas: „Uwagi tyzcgęc tis ułożenia doskonalęj flory żmudzkiej“. Čia randame visą eilę bendrų taisyklių, kokių būdu nukalti naujus augalų pavadinimus ir kaip taikinti ir derinti žmonių vartojamus augalų vardus botanikos mokslui.

Kun. Pabrėža nurodo žemaičių kalbos savotiškumą, kad žmonės, reikšdami augalų veislę, dažnai vartoja daugiskaitą, o vartodami vienaskaitą nori pareikšti tikrai augalo dalį, pav.: grūdas, vaisius ir t. t. Toliau jis pastebi, kad žmonės neturi supratimo apie augmenų lytį (sexus), todėl negalima pamaityti rūšies vardu veislės vardais, bet reikia surasti nauji pavadinimai pagal žemaičių kalbos reikalavimus.

Kun. Pabrėža norėjo, kad jo turtingas žolynas, ilgą laiką uoliai ir sistematiškai rinktas būtų visos žemaičių floros atvaizdu. Dievui dėkui, tas augalų rinkinys, bendrai imant, Kretingos vienuolyne išsilaikė neblogai. Yra net gėlių pavyzdžių, kurie jau šimtą metų žolyne išbuvo, o tačiau neprarado dar savo natūralių spalvų. Kai kurios augalų rūšys rinkinyje turi po keletą, keliolika ir daugiau pavyzdžių, iš įvairių vietų surinktų, taip kad galima matyti įvairių vietų augalų atmainų.

Daugiausia jo rinkinyje yra augalų iš Kretingos apylinkės, nes čia jis ilgiausiai gyveno. Daug yra augalų ir iš Palangos, kurią dažniausiai lankydavo dėl daugybės augmenų, kitur nematytų, kaip pav. jūros balanda (atriplex littorale) ir kt. Iš Palangos augalų kun. Pabrėža nemaža siuntė į Vilnių prof. I. Jundzilui.

Kun. Pabrėža ieškojo augalų apylinkėse: Darbėnų, Laukžemės, Šventosios upės, Lenkimų, Paurupės, Rukiavos, Papos ežero, Skuodo, Mosėdžio, Šačių, Aleksandrišos (Truikinių), Salantų, Šateikių, Platelių, Tirkšlių, Žagarės, Žarėnų, Šakynos, Lauksodžio, Plungės, Kartenos, Garždų, Andriejavo, Vėviržėnų, Švėkšnos, Naumiesčio, Drauganokynės, Tilžės, Šilutės, kur buvo rasta įvairių augmenų arti Nemuno. Savo kelionėse jis stengėsi pasiekti pakraščius ir skardžius ežerų, upių ir upelių, kaip va: Minijos, Vėviržio, Jūros, Akmenės, Platelių ežero ir kt.

Be rastųjų įvairioje vietose yra rinkinyje dar daug augalų, kuriuos pats yra išauginęs Kretingos Vienuolyno darže.

Toliau, yra dar jo žolyne kelios dešimtys augalų iš Vilniaus Botanikos sodo ir arti šimto iš Tomsko apylinkės Sibire; juos kun. Apasėnavičius iš tenai yra atsiuntęs Kretingon.

Kun. Pabrėža rinkti ir tvarkyti augalus buvo rimtai pasirengęs; tą darbą dirbo labai sąžiningai, stovėdamas visoje aukštumoje tų laikų mokslo. Tą gali patvirtinti jo paliktos knygos Kretingos vienuolynui. Jei kartais kildavo abejojimų dėl kai kurių augalų, tada kun. Pabrėža juos siųsdavo į Vilnių prof. Wolfgangui ir Juozui Jundzilui, prašydamas peržiūrėti ir apsirikimus pataisyti. Jie ne tik tai peržiūrėdavo ir pataisydavo klaidas, bet dar ir svetimų kraštų sėklų jam dovanodavo.

Su mielu noru pats prof. Wolfgangas šelpė kun. Pabrėžą jo darbe čia sėklomis, čia knygomis, čia džiiovintais augalais; jo duktė p. Aleksandra Volfgangaitė, nors kun. Pabrėžo nepažįstama ir neprašyta, surinko ir surašė senų laikų žemaičių dievaičių vardus ir juos atsiuntė jam; tais vardais buvo pavadinti kai kurie augalai.

Kun. Pabrėžos rinkinyje ir rimtam botanikui, pasak B. Hriniewieckio, klaidų nematyti¹⁾. Tas jo rinkinys dėl aukštos vertės aiškiai rodo, kad kun. Pabrėža buvo gilus ir rimtas žemaičių floros žinovas, kad jį dėl nuopelnų mokslui galima statyti greta žinomų botanikų.

Žemaičiai, būdami toli nuo mokslo centrų, ilgą laiką neturėjo laimės susilaukti floristų tyrinetojų, nors XVIII šimtmečio pabaigoje Lietuvos floros aprašymo pirmieji žingsniai buvo daromi profesorių Giliberto ir Jundzilo, profesorių, bet jų tyrinėjimai tesiekė tikrai Vilniaus ir Gardino apylinkes.

Tiesa, Vilniaus universiteto laikais ir vėliau buvo daromi Lietuvos floros tyrinėjimai kiek plačiau, bet žemaičių augalų nepasiekė. Tą mokslo spragą užtvėrė savo darbais kun. Pabrėža, jei neskaityti Palangos, apie kurios augalus iš raštų šis tas buvo žinoma.

Kiekvienos vietos augalų rūbai greitai mainosi; miškai mažėja, balos nyksta, o plūgas vis plačiau ir plačiau ima išsigalėti, ir dėl žmogaus veikimo nyksta kai kurie augalai. Čia turime būti kun. Pabrėžai dėkingi, kad surinko prieš šimtą metų tą viską, kas žemaičių laukuose augo, o iš tų surinktų augalų mes šiandien galime pažinti, kaip atrodė žemaičių augmenija, kada mūsų seneliai čia gyveno.

Kun. Pabrėža daug parašė raštų iš botanikos ir medicinos srities. Be aukščiau paminėtų, čia galima dar išvardyti šiuos raštus:

1. „Žodyns Biilun Augminiczyniu lotin — žemajtinin“.
2. „Sryje Balsenyy-niubilun žemayti — lotynyynin“.
3. „Tajsliaus auguminis“ ir t. t.
4. „Weykalas augimiu sògadliwujū“.

¹⁾ Ksiądz Jerzy Pabręż (O. Ambroży), raśenżony badacz flory Żmudzi Warszawa 1914

5. „Irankis weysynas augiviu sògadliwujū“.
6. „Rodikle augimiu woodyjstiu“.
7. „Botanika początkowa“.
8. „Dictionarium botanicum latino — samogiticum“.
9. Rankraštis apie ligas: a) apie plaučių slogas ir t. t.
10. Liekanos rankraščio, iš kurio matyti, kad labai plačiai buvo aprašyta, kaip kokias ligas kokiomis žolėmis gydyti.
11. Straipsnis apie kraujažolę — *Chelidonium maj.*
- 12, 13 ir t. Keletas rankraščių apie visokias ligas, žoles, vaistus, kur nurodyta daug visokių naminių patariimų ir t. t.

Kun. Pabrėža yra parašęs ir dainų. Didelis kun. Pabrėžos botanikos rankraštis jau buvo prirengtas spaudai ir pinigai tam paskirti, bet mirtis 1849 m. spalio 30 dieną padarė galą rašytojui ir jo darbams.

Kun. Pabrėža palaidotas Kretingos senosiuose kapuose, kur po kairiosios takelio pusės galima matyti apaugusį žolėmis ir gėlėmis apšodintą kapą, ant kurio stovi akmenis kryžius su parašu:

Praed. Ambrozius Pabręż.

15 Jan. 1771. Vixit 79 an. Obūt 300 A. 1849.

Ar ne laikas būtų subrusti pastatyti kun. Pabrėžai ant kapo naują gražų paminklą, ypač žemaičiai galėtų tuo pasirūpinti!

Nors kun. Pabrėža jau senai yra miręs, bet jo atminimas žmonėse tebėra gyvas, jo kapas yra lankomas ir dažnai žmonės prie jo kapo meldžiasi.

Nė vienas žemaitis nėra tiek parašęs veikalų, kiek kun. Pabrėža rašė lotyniškai, lenkiškai, bet daugiausia savo žemaičių kalba.

Tai vienas garsių žemaičių mokslininkų. Garbė Lenkimų parapijai, kurios ribose gimė, augo ir pradžios mokslus ėjo tokie vyrai, kaip antai: Kun. Jurgis Ambroziejus Pabrėža ir Simonas Daukantas, garsus istorikas. L. A.

(Naudotas: P. Rūškys. Kun. Jurgis (Tėvas Ambroziejus) Pabrėža, ižymus Žemaičių floristas.

Švietimo Darbas Nr 8, pusl. 833. Kun. K. Šaulys. Kun. Jurgis Ambroziejus Pabrėžas ir jo raštai.

Draugija. 1911. Nr. 53).

Mokytojau! Ar saugai, ar prižiūri Tau pavestąją jauną tautos viršūnę? Jei užmiršai savo pareigą, pamąstyk šiandien, kai tėvynė ir Tavo paties sąžinė pareikalaus atskaitos iš Tavo darbų, ką pasakysi?!